

مقاله پژوهشی - فصلنامه علمی رهیافت

سال هجدهم، شماره ۶۷، تابستان ۱۴۰۳
صفحه ۱۴۷ تا ۱۷۶

شیوه‌ها و محدودیت‌های اثرگذاری گروه‌های علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی در ایران

دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران

زهرا محمدی

استادیار گروه علوم سیاسی واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران

مجید گل پرور *

استادیار گروه علوم سیاسی، واحد بافت، دانشگاه آزاد اسلامی، بافت، ایران

بهناز ازدری

چکیده

آگاهی سیاسی، مهارتی قابل یادگیری و توسعه‌پذیر است و از موضوع (زیست اجتماعی بشر)، هدف (دانایی و توانایی در تصمیم‌گیری امور جمعی) و غایت (یافتن یا ساختن راه‌های سعادت بشر در اجتماع) دانش سیاست جدا نیست. از این رو، آگاهی‌بخشی سیاسی نه یک محصول جانبی، بلکه از کارویژه‌های اصلی دانش سیاسی محسوب می‌شود. مقاله حاضر نیز با هدف شناسایی شیوه‌ها و محدودیت‌های اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی در ایران تدوین شده است. این شیوه‌ها در چهار محور «تربیت دانشجوی»، «پژوهش و انتشار علم و دانش»، «آموزش‌های بیرون گروه» و «کنشگری اجتماعی و سیاسی» تبیین شده‌اند و مؤلفه‌های محدودکننده نیز ذیل چهار متغیر «حکومت»، «جامعه»، «علم» و «علوم سیاسی» توضیح داده شده‌اند. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و جهت کشف این شیوه‌ها و محدودیت‌های ناظر بر آن از استدلال و قوه استنباط فردی استفاده شده است. وفق یافته‌ها، علوم سیاسی در ایران در انجام وظیفه آگاهی‌بخشی سیاسی با معیارهای ترویج تفکر انتقادی و روحیه پرسش‌گری، شالوده‌شکنی چارچوب‌های نظری و عملی سیاست، برانگیختگی توجه به سیاست از چشم‌انداز حق حاکمیت هر فرد و ضرورت مهارت‌افزایی برای اعمال این حق بیش از همه تحت‌تأثیر سیاست‌های حکومتی و در ادامه به‌ترتیب به‌واسطه ضعف بازیگران این رشته، عدم تقاضا از سوی جامعه و نیز انکار به‌مثابه یک علم در عین متهم‌شدن به جهت‌گیری به‌سمت اصحاب قدرت محدود شده است.

کلیدواژه: دانش سیاست، علوم سیاسی، آگاهی سیاسی، آگاهی سیاسی انتقادی، مهارت نقد و تحلیل سیاسی.

* نویسنده مسئول: majid.golparvar@gmail.com

تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۴/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰

The Islamic Revolution Approach Quarterly

Vol. 18, No.67, Summer 2024, P 3-18

rahyaftjournal.ir

The methods and limitations of the influence of political science groups on political awareness in Iran

Zahra Mohammadi

Ph.D student of Political Science, Department of Political Science, Baft Department, Islamic Azad University, Baft, Iran

Majid Golparvar *

Assistant Professor, Department of Political Science, Baft Unit, Islamic Azad University, Baft, Iran

Behnaz Azhdari

Assistant Professor, Political Science Department, Baft Unit, Islamic Azad University, Baft, Iran

Abstract

Political awareness is a skill that can be learned and developed, and it is not separate from the subject (human social life), the goal (knowledge and ability to decide collective affairs) and the goal (finding or building ways for human happiness in society) of political knowledge.. The present article is also compiled with the aim of identifying the methods and limitations of the influence of political science on political awareness in Iran. These methods are explained in the four axes of "student education", "research and dissemination of science and knowledge", "education outside the group" and "social and political activism" and the limiting components are also under the four variables of "government ", "Society", "Science" and "Political Sciences" are explained. The current research is of a descriptive-

---

* Corresponding Author: majid.golparvar@gmail.com

How to Cite: Mohammadi, Z., Golparvar, M., Azhdari, B (2024). The methods and limitations of the influence of political science groups on political awareness in Iran, *The Islamic Revolution Approach Quarterly*, 17(67), 3-18.

Received: 19/02/2024

Accepted: 02/07/2024

analytical type and in order to discover these methods and their limitations, abductive reasoning and individual inference powers have been used.

Introduction

Political science is the science of studying governments, governments, public policies and systems, processes, transformations, activities, and political behaviors and is interested in understanding politics through study, education, and scientific research. . Today, scientific knowledge is usually represented in the university institution in almost all societies, and political science is no exception to this rule, and for this reason, it brings to mind the field of political science. Although the political science field's special task of raising political awareness can be considered true for all societies and probably at all times, the field of political science has not been equally successful in performing this task in all societies. Possible ways to influence political science actors on political awareness, trying to make maximum use of existing opportunities, trying to create innovative methods according to the conditions of society and government, as well as internal (political science) and external (caused) limitations. of society and government) are among the important components that affect the success rate of political science in promoting political awareness. This article highlights the relationship between political science and political awareness in Iran

Theoretical framework

Political science is the realm of knowledge whose subject is man himself, human relations and human bio-sociality, and therefore it can be described as "the relationship between knowledge and life" or in better words, "the relationship Knowledge by making decisions in public affairs. Political science pursues this special task through training political scientists, increasing the knowledge of elites and promoting collective political awareness. With this description, the purpose of political science should be to improve the political awareness of the members of the society along with increasing the political knowledge of the trustees of the society (i.e. office holders). and government agents) searched. Most of the academic literature in conceptualizing political awareness has followed Zahler, who defines it as "a person's level of attention to politics and understanding of what he has encountered". Therefore, they should improve the

political awareness of the citizens in the first place by influencing the thought patterns, that is, the way people think about public affairs, their role in politics, and the understanding of politics as what it is and what it can be. From this perspective, the components of political awareness through political science actors can be defined as "attention and sensitivity towards politics", "ability to validate and verify political data", "understanding politics to as a symbol of change and a contractual matter", "the power of political reasoning and analysis based on logic and reliable information", "self-awareness of one's right and potential role in politics and the possibility of changing roles" and "adopting critical thinking in the face of "Political theory and practice".

Discussion and conclusion

According to what was mentioned, the political awareness of the public in political science is dependent on the political education of political science students. Also, political awareness deals with people's perception and this perception is usually done through various media. The media is used here in a broad sense and it includes any kind of source of awareness and scientific information, including treatises, books and academic journals, as well as the most obvious and effective platform for political science social activism in Iran. Scientific associations form this discipline. The scientific associations of political science bring together the actors of this field in large numbers, and their most basic common agenda is to synergize the abilities of these actors and realize the potential capacities of the field of political science. which is in line with political awareness

Summary

Political awareness is a multidimensional phenomenon and a dynamic concept, which, like many other concepts of political science, lacks a consensus definition and specific indicators for evaluation, which is mainly due to different understandings of awareness, different levels Expectations of political awareness, the type and nature of the variable associated with this phenomenon, as well as the way of obtaining signs of political awareness among individuals. Political science pursues the special task of raising political awareness through educating political scientists, increasing the knowledge of elites, and promoting collective political awareness, and the importance of the latter is such that "citizenship education" is sometimes considered the

main goal of the field of political science. has been introduced. Therefore, political awareness is not a side product, but one of the main tasks of political science

Keywords: Political Knowledge, Political Science, Political Awareness, Critical Political Awareness, Political Criticism and Analysis Skills.

مقدمه

علوم سیاسی^۱، علم مطالعه دولت‌ها، حکومت‌ها، سیاست‌های عمومی و نظام‌ها، فرآیندها، دگرگونی‌ها، کنش‌وری‌ها و رفتارهای سیاسی است و به درک سیاست از طریق مطالعه، آموزش و پژوهش علمی اهتمام دارد. معرفت علمی امروزه به‌طور معمول تقریباً در همه جوامع در نهاد دانشگاه (شامل هر نوع مؤسسه علمی آموزشی و/یا پژوهشی عالی) بازنمایی می‌شود و علوم سیاسی نیز از این قاعده مستثنی نیست و به همین جهت رشته علوم سیاسی را به ذهن متبادر می‌سازد.

علوم سیاسی به‌مثابه شاخه‌ای از علم (یا دانش) و موضوع آزمون‌ها و آزمایش‌های تجربی نظام‌مند و سازمان‌یافته (یا فرضیه‌های به‌لحاظ تجربی آزمایش‌نشده) اگرچه از آگاهی سیاسی^۲ به‌معنای «اطلاعات سیاسی عمومی و توجه به سیاست» به‌لحاظ کارویژه‌ها، دستورکارها، اهداف، تابعان، ژرفای دانش، برون‌دادها و غیره متمایز می‌شود، اما موضوع سیاست و فهم سیاسی میان آنها مشترک است و انتظارات از بازیگران علوم سیاسی (شامل اساتید، دانشجویان و دانش‌آموختگان این رشته) برای آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان بدیهی جلوه می‌نماید.

با اینکه کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی رشته علوم سیاسی را می‌توان برای همه جوامع و احتمالاً در همه زمان‌ها صادق دانست، اما رشته علوم سیاسی در عمل به این وظیفه در همه جوامع به یک اندازه موفق نبوده است. شیوه‌های ممکن برای اثرگذاری بازیگران علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی، تلاش در جهت استفاده حداکثری از فرصت‌های موجود، کوشش برای خلق شیوه‌های ابتکاری برحسب شرایط جامعه و حکومت و نیز محدودیت‌های درونی (علوم سیاسی) و بیرونی (ناشی از جامعه و حکومت) از جمله مؤلفه‌های مهمی هستند که بر نرخ موفقیت علوم سیاسی در ترویج آگاهی سیاسی تأثیر می‌گذارند.

مقاله حاضر، مناسبات علوم سیاسی و آگاهی سیاسی در ایران را برجسته می‌سازد و حول محور این پرسش اصلی شکل گرفته است که «شیوه‌ها و محدودیت‌های اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی در ایران کدام‌اند؟» از آنجا که پرسش مقاله از نوع اکتشافی و پاسخ آن، توصیفی بوده و ادبیات پژوهشی ناظر بر رابطه علوم سیاسی و آگاهی سیاسی (به استناد بخش پیشینه پژوهش) از غنای کافی برای حدس پاسخ برخوردار نیست، امکان

1. Political Science
2. Political Awareness

تدوین پاسخ اولیه (فرضیه) وجود ندارد و پاسخ نهایی به صورت تفصیلی در بخش نتیجه‌گیری ارائه شده است.

پیشینه پژوهش

در ایران، چندین مقاله علمی به موضوع آگاهی سیاسی پرداخته‌اند، ولی هیچ‌کدام به رابطه آگاهی سیاسی با علوم سیاسی توجه نکرده‌اند. از ۲۵ مقاله‌ای که با استفاده از کلیدواژه‌های مرتبط پیدا شد، فقط ۲۱ مقاله مرتبط با موضوع آگاهی سیاسی بوده‌اند (جدول شماره ۱).

جدول شماره ۱: نمایه ادبیات آگاهی سیاسی در ایران

ردیف	نویسنده	سال	روش	رویکرد تحلیلی	جامعه هدف
۱	ملکشاهی نژاد	۱۴۰۱	پیمایشی	وابسته	دانشجویان شهر ایلام
۲	اصلانی و سیاهوش	۱۴۰۰	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	دانش آموزان شهر دزفول
۳	پورعلی	۱۴۰۰	توصیفی	مستقل	صاحب عروه
۴	جوادی و اسکندرزاده	۱۴۰۰	توصیفی	وابسته	تمامیت جامعه
۵	باقری	۱۳۹۹	پیمایشی	وابسته	دانشجویان دانشگاه یاسوج
۶	خادم	۱۳۹۸	توصیفی	وابسته	شیعیان
۷	کبیری و همکاران	۱۳۹۸	پیمایشی	وابسته	دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی ارومیه
۸	علی‌پور و همکاران	۱۳۹۸	توصیفی	وابسته؛ تعدیل‌کننده	شهروندان استان خوزستان
۹	واقف و رحمان‌زاده	۱۳۹۷	پیمایشی	وابسته	زنان ۲۰-۶۵ سال منطقه ۲ تهران
۱۰	مولایی	۱۳۹۷	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی
۱۱	باقری	۱۳۹۵	پیمایشی	وابسته	دانشجویان دانشگاه یاسوج
۱۲	سخامهر و صداقتی فرد	۱۳۹۴	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	دانشجویان دانشگاه آزاد واحد گرمسار
۱۳	شعبانی و یزدخواستی	۱۳۹۳	توصیفی	وابسته؛ تعدیل‌کننده	زنان ایران
۱۴	گرانمایه‌پور و نعمتی	۱۳۹۳	پیمایشی	وابسته	دانشجویان ارشد ارتباطات تهران مرکز
۱۵	هرسیج و همکاران	۱۳۹۳	پیمایشی	وابسته	دانشجویان دانشگاه اصفهان
۱۶	مسعودنیا و همکاران (الف)	۱۳۹۱	پیمایشی	وابسته	دانشجویان دانشگاه اصفهان
۱۷	مسعودنیا و همکاران (ب)	۱۳۹۱	پیمایشی	مستقل	اساتید دانشگاه اصفهان
۱۸	شهرام‌نیا و ملاتی	۱۳۸۹	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	معلمان شهر اصفهان
۱۹	مسعودنیا و	۱۳۸۸	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	دانشجویان دانشگاه اصفهان

				همکاران	
۲۰	علمی	۱۳۸۷	پیمایشی	مستقل؛ وابسته	دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی تبریز
۲۱	مسعودیا	۱۳۸۷	پیمایشی	وابسته	دانش آموزان شهر اصفهان

بررسی‌ها نشان می‌دهد از ۲۱ مقاله بررسی شده، ۱۵ مطالعه (۷۱٫۴٪) به آگاهی سیاسی در دانشگاه‌ها و مدارس مرتبط هستند. این مقالات بصورت کمی و با داده‌های تجربی ارائه شده‌اند. تنها موضوع غیر آموزشی، زنان شهر تهران است. پنج مقاله دیگر از نوع کیفی هستند و جامعه هدف آن‌ها بیشتر مربوط به جوامع بزرگ مانند کل جامعه ایران است. از ۱۶ مقاله کمی، ۷ مورد آگاهی سیاسی را به عنوان یک متغیر مستقل مورد بررسی قرار داده‌اند، در حالی که بیشتر آن‌ها آگاهی سیاسی را به عنوان متغیر وابسته بررسی کرده‌اند. متغیرهای مؤثر بر آگاهی سیاسی شامل عواملی مانند ارتباطات، ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و آموزشی است.

در ایران، با وجود تمرکز بر مطالعات آگاهی سیاسی در دانشگاه‌ها، علوم سیاسی به‌طور مستقیم به‌عنوان موضوع اصلی در ادبیات این حوزه مورد بررسی قرار نگرفته است. تحقیقات معدودی که در این زمینه انجام شده، به بررسی سطح آگاهی سیاسی دانشجویان در دانشکده‌های مختلف پرداخته‌اند. باقری (۱۳۹۵) و مولایی (۱۳۹۷) نیز در تحقیقات خود به ارزیابی سطح آگاهی دانشجویان پرداخته‌اند، اما تفاوت‌های جزئی در نتایج وجود دارد. به نظر می‌رسد که رابطه میان آگاهی سیاسی و علوم سیاسی در ادبیات علمی ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است و تأثیرات علوم سیاسی بر جوامع و پدیده‌های اجتماعی باید به‌صورت ضمنی از مطالعات موجود استنباط شود.

جستجو در مقالات انگلیسی نشان‌دهنده محدودیت در تعداد مطالعات مرتبط با رابطه علوم سیاسی و آگاهی سیاسی است. مطالعه الثبوتا^۱ و جرار^۲ (۲۰۱۳) (همان مطالعه الثبوتا (۲۰۱۸)) بررسی تأثیر آموزش علوم سیاسی بر آگاهی دانشجویان دانشگاه پترا اردن را معنی‌دار یافته و نویسندگان بیان کرده‌اند که شیوه تدریس تعاملی و فضای گفت‌وگو در کلاس می‌تواند به روشنگری دانشجویان کمک کند. زترا^۳ و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه خود بر روی رابطه بین دانش و آگاهی سیاسی تمرکز دارند، اما تمایز میان این دو متغیر را مشخص نکرده‌اند و دانش سیاسی را به‌مثابه رشته مطالعاتی نمی‌بینند.

الگوی مفهومی پژوهش

1. Qasem Althubetat
2. Amani G. Jarrar
3. Aidinil Zetra

سیاست اگرچه بار معنایی منفی به همراه دارد، اما ممکن است به طور مثبت به مثابه یک راه حل سیاسی مصالحه جویانه و غیرخشونت آمیز برای اداره جامعه نیز فهم شود که در این حالت معمولاً به مثابه «علم و هنر حکمرانی» (Ward, 1891) تعریف می شود. با این وصف، علوم سیاسی، قلمرو دانشی است که موضوع آن را خود انسان، مناسبات انسانی و زیست اجتماعی بشر تشکیل می دهد و بنابراین به نوعی می توان از آن به مثابه «رابطه دانایی و زندگی» یا به عبارت بهتر، «رابطه دانایی با تصمیم گیری در امور عمومی» یاد کرد. علوم سیاسی این کارویژه را از طریق پرورش عالمان سیاسی، افزایش دانش نخبگان و ترویج آگاهی سیاسی جمعی دنبال می کند. اهمیت و دامنه شمول و تأثیرگذاری مورد آخر به اندازه ای است که جیمز فسler^۱ (1951: 996-997)، دانشمند علوم سیاسی آمریکایی و استاد در گذشته دانشگاه ییل، هدف اصلی رشته علوم سیاسی را "آموزش شهروندی" معرفی می کند.

کارویژه آگاهی بخشی در حقیقت بین همه رشته های علمی و دانشگاهی مشترک است و برون دادهای رشته های علمی به محیط های علمی و متقاضیان رسمی محصول علم آنها محدود نمی شود. از همین رو، عبارت «آگاهی عمومی از علم»^۲ وضع شده است که به آگاهی، نگرش، رفتار، عقاید و فعالیت هایی اشاره دارد که روابط بین عموم مردم یا جامعه غیرمتخصص به مثابه یک کل را با سازمان و دانش علمی شکل می دهد (Bauer et al., 2017: 635-636; Selin et al., 2007: 82-83). در این میان، کارویژه های دانش افزایی و آگاهی بخشی مجموعه رشته های علوم اجتماعی به واسطه پیوند تنگاتنگ و بلافاصلی که با جامعه و عناصر بنیادین تشکیل دهنده آن برقرار می کنند از کارویژه علمی آنها جدا نیست، زیرا جامعه هم موضوع محوری علوم اجتماعی و هم بازار اصلی تولیدات این حوزه از علم به شمار می آید. از این رو در رشته های علوم اجتماعی، آگاهی بخشی جمعی نه یک محصول جانبی، بلکه یکی از کارویژه های اصلی این رشته ها و یکی از معیارهای ارزیابی مفیدیت و صحت عملکرد آنها محسوب می شود.

با این توصیف، غایت علم سیاست را باید در ارتقای آگاهی سیاسی افراد جامعه در کنار افزایش دانش سیاسی متولیان جامعه (یعنی صاحب منصبان و کارگزاران حکومت) جستجو کرد. عمده ادبیات دانشگاهی در مفهوم سازی آگاهی سیاسی از زالر^۳ (1992:)

1. James W. Fesler
2. Public Awareness of Science (PAWS)
3. J. R. Zaller

21) که آن را تحت عنوان «میزان توجه یک فرد به سیاست و درک آنچه که با آن مواجه شده است» تعریف می‌کند، پیروی کرده است. با این همه به‌رغم اهمیت آگاهی سیاسی به‌مثابه بخش بنیادی تربیت سیاسی^۱، جزء حیاتی صلاحیت دموکراتیک و مدنی و مؤثر در جهت‌گیری‌های سیاسی و اجتماعی مردم (Rapeli, 2014: 14) و نیز کاربرد گسترده آن در ادبیات علمی، هیچ بستر تثبیت شده‌ای برای شناسایی و سنجش آگاهی سیاسی وجود ندارد تا پژوهشگران بتوانند از آن جهت بررسی میزان توجه و درک سیاسی افراد جامعه استفاده کنند (Kristensen et al., 2021: 1-2).

مقاله حاضر با توجه به متغیر مستقل و اهداف تحلیلی پیش روی خود از رویکردهایی که آگاهی سیاسی را عمدتاً بر حسب اطلاع از حقایق و داده‌های خام سیاسی یا رفتارهای سیاسی فهم کرده و اندازه‌گیری می‌کند، فاصله گرفته و عناصر مرتبط با برانگیختگی توجه به سیاست را در مفهوم‌سازی آگاهی سیاسی برجسته ساخته است. الگوهای فراگیری^۲ بر انتقال داده‌ها و اطلاعات سیاسی تأکید دارند و آگاهی سیاسی را نیز با معیار سطح اطلاعات سیاسی می‌سنجند. کانون توجه و معیار ارزیابی آگاهی سیاسی الگوهای رفتاری^۳ را نیز فعالیت‌هایی مانند پیگیری اخبار سیاسی، مطالعه روزنامه، کنش‌گری سیاسی و اجتماعی و شرکت در احزاب و جلسات تشکیل می‌دهد.

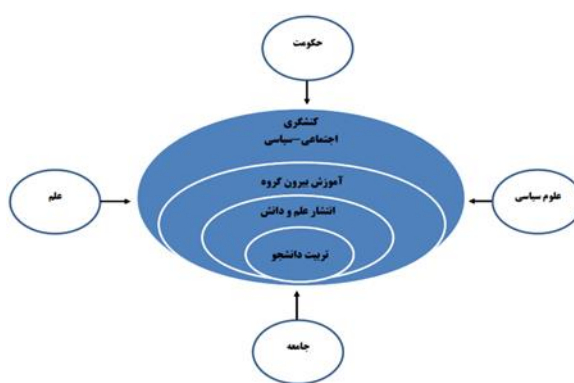
با این توصیف باید آگاهی سیاسی شهروندان را در وهله نخست از طریق تأثیر بر الگوهای فکری^۴ یعنی طرز فکر مردم در مورد امور عمومی، نقش خود در سیاست و فهم از سیاست به‌مثابه آنچه هست و آنچه می‌تواند باشد، ارتقا بخشند. از این چشم‌انداز، مؤلفه‌های آگاهی‌بخشی سیاسی از طریق بازیگران علوم سیاسی را می‌توان در «توجه و حساسیت نسبت به سیاست»، «توانایی اعتبارسنجی و راستی‌آزمایی داده‌های سیاسی»، «درک سیاست به‌مثابه سپهر تغییر و امری قراردادی»، «قدرت استدلال و تحلیل سیاسی برپایه منطق و اطلاعات موثق»، «خودآگاهی نسبت به حق و نقش بالقوه خود در سیاست و امکان‌پذیری تغییر نقش‌ها» و «اتخاذ تفکر انتقادی در مواجهه با نظریه و عمل سیاسی» جستجو کرد.

در این مقاله، شیوه‌هایی که بازیگران علوم سیاسی می‌توانند آگاهی سیاسی شهروندان را از طریق مؤلفه‌های شش‌گانه پیش‌گفته ارتقا بخشند با توجه به اهداف، دستورکارها،

---

1. Politische Bildung
2. Acquisition Patterns
3. Behavioural Patterns
4. Patterns of Thought

ابزارها، منابع و فرصت‌های موجود و ممکن نزد بازیگران این رشته مفهوم‌سازی شده‌اند. محدودیت‌های حاکم بر این شیوه‌ها نیز از چشم‌انداز چهار بازیگر حکومت (قوای سه‌گانه، شوراهای عالی، وزارت علوم و ...)، جامعه (شهروندان، سنت‌ها و ...)، علم (ساختار علم، دانشگاه، دانشکده) و علوم سیاسی (استاد، دانشجو و دانش‌آموخته) مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نمای کلی الگوی مفهومی حاکم بر دسته‌بندی و تحلیل یافته‌ها در شکل شماره ۱ و جزئیات آن در بخش یافته‌ها ارایه شده است.

شکل شماره ۱: الگوی مفهومی شیوه‌های آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی و محدودیت‌های آن

نوع و روش پژوهش و گردآوری داده‌ها

مقاله حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی (کیفی) بوده و جهت کشف شیوه‌های اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی در ایران و محدودیت‌های ناظر بر آن از استدلال ربایشی^۱ (استنتاج بهترین تبیین) و قوه استنباط فردی استفاده شده است.

یافته‌های مقاله بر دو پایه داده‌های (عمدتاً ضمنی) موجود در ادبیات علوم سیاسی و آگاهی سیاسی در ایران و اطلاعات معتبر غیرآکادمیک بنا شده‌اند، زیرا برخی دیدگاه‌های مهم در خصوص علوم سیاسی در ایران از جمله از سوی اساتید و صاحب‌نظران این رشته خارج از منابع علمی انتشار یافته است. از این رو با توجه به ماهیت و موضوع مورد مطالعه و نوع اطلاعات، داده‌ها با استفاده از روش کتابخانه‌ای از کتاب‌ها، مقاله‌ها، مصاحبه‌ها، سایت‌ها، مطبوعات، خبرگزاری‌ها، آمارنامه‌ها و اسناد معتبر گردآوری شده‌اند.

1. Abductive Reasoning

شیوه‌های آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی

۱. تربیت دانشجوی

تربیت سیاسی که به پرورش فضایل، دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای مشارکت سیاسی فعال و ایجاد آمادگی در افراد برای بازسازی آگاهانه جامعه خود اشاره دارد (جعفری و نجفی، ۱۳۹۸: ۱۶۱) از جمله اهداف و رسالت‌های ذاتی رشته علوم سیاسی محسوب می‌شود که نسبت مستقیمی با ارتقا معدل فهم سیاسی جامعه و افزایش توانایی تحلیل درست مسایل سیاسی داخلی و بین‌المللی از سوی شهروندان برقرار می‌کند.

کارویژه تربیت سیاسی علوم سیاسی به دو شیوه مستقیم و غیرمستقیم صورت می‌پذیرد که روش غیرمستقیم به نقش‌آفرینی تربیت‌یافتگان این رشته در تربیت و آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه اشاره دارد. بخشی بزرگی از کارکرد شیوه‌های غیرمستقیم آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی علوم سیاسی به تربیت سیاسی دانشجویان رشته علوم سیاسی وابسته است. کارویژه آگاهی‌بخشی علوم سیاسی از طریق تربیت دانشجوی در درجه نخست از «فرایند تدریس» و «منابع آموزشی» این رشته تأثیر می‌پذیرد.

در هر صورت، دانش‌آموختگان علوم سیاسی به‌مثابه مهم‌ترین نیروی واسطه نقش‌آفرینی علوم سیاسی بر آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان تنها در صورت کسب آگاهی سیاسی، رسیدن به وضعیت خودآگاهی سیاسی و نیز یادگیری شیوه‌های آگاه‌سازی سیاسی قادر به ایفای این نقش خواهند بود. این گزاره به طریق اولی نقش اساتید علوم سیاسی در میزان موفقیت این رشته در عمل به کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان را برجسته می‌سازد. درجه اهمیت این نقش اگرچه بر حسب اتخاذ شیوه‌های متفاوت تدریس استاد-محور، دانشجو-محور، موضوع-محور یا منبع-محور می‌تواند متغیر باشد، اما این تغییر به اندازه‌ای نیست که مانع فهم مسئولیت محوری استاد در فرایند تدریس و حتی فرایند یادگیری دانشجویان شود.

اثربخشی تدریس در این رشته با معیار حجم اطلاعات منتقل‌شده به دانشجو سنجیده نمی‌شود، بلکه بر حسب ایجاد توانایی تجزیه و تحلیل داده‌ها و ارائه راهکارهای نظری و عملی حل مسایل سیاسی از سوی دانشجو ارزیابی می‌شود. اغلب اطلاعات تاریخی و نظری و داده‌های خام رشته علوم سیاسی که درون‌دادهای اولیه دانشجویان این رشته را تشکیل می‌دهند امروزه به راحتی در اشکال خواندنی، دیدنی، شنیدنی به شیوه‌های مختلف در دسترس قرار دارد.

از این رو، برانگیختن دانشجویان برای کسب اطلاعات ارزشمند؛ طبقه‌بندی، غربال‌گری و اولویت‌بندی این اطلاعات؛ آموزش شیوه‌های جذاب و مؤثر مطالعه؛ طراحی و تدوین معیارهای متنوع ارزیابی سطح دریافت این اطلاعات از سوی دانشجویان با توجه به نوع داده‌ها و آمادگی ورود به مراحل بعدی تجزیه و تحلیل و ارایه راه‌حل و مواردی از این دست را می‌توان در مرحله کسب اطلاعات مؤثر دانست. با این همه، آگاهی سیاسی دانشجویان علوم سیاسی تنها در صورت کسب مهارت تحلیل سیاسی مبتنی بر واقع، دستیابی به خودآگاهی سیاسی و نهادینه‌شدن باور به حق ذاتی هر شهروند و جامعه برای تعیین سرنوشت سیاسی فردی و اجتماعی خود به مرحله تثبیت می‌رسد.

بنابراین از علوم سیاسی انتظار می‌رود که آگاهی سیاسی دانشجو را از طریق هدایت در مسیر فراگیری توانایی‌های پیش‌گفته ارتقا بخشد. با اینکه دستیابی به آگاهی سیاسی پایدار به لحاظ تفاوت در منابع و شیوه‌های تدریس مقاطع تحصیلی عمدتاً موضوع مقطع دکتری و بعضاً کارشناسی ارشد به‌شمار می‌آید، اما آموزش اندیشه‌ورزی و پرورش مهارت‌های تحلیلی به‌ویژه از طریق تشویق به عبور از شالوده‌های قراردادی علوم سیاسی می‌تواند از مقطع کارشناسی نیز آغاز شود. ترویج تفکر انتقادی و ایجاد تردید (نه ضدیت یا پوچ‌انگاری) نسبت به دانش و چارچوب‌های سیاسی موجود به‌منظور کشف گزینه‌ها و راه‌حل‌های بهتر و سازنده‌تر، بذر آگاهی سیاسی منجر به پیشرفت علمی و عملی سیاست را از طریق دانشجویان علوم سیاسی در جامعه پراکنده ساخته و امید به تحول را زنده می‌سازد. اتخاذ شیوه‌های مبتکرانه از جمله تدریس تعاملی و برگزاری مناظره‌های علمی فردی و گروهی به‌منظور تمرین جدال احسن و پرورش فرهنگ تفکر انتقادی، استفاده بهینه از فرصت نگارش پایان‌نامه/رساله برای تقویت خودآگاهی سیاسی دانشجو و حداکثرسازی احتمال تأثیر انتشار یافته‌های آن بر افزایش آگاهی سیاسی شهروندان و جهت‌دهی ۲ واحد درس آزاد ذیل دروس اختیاری مقطع کارشناسی به‌سمت پرورش مهارت‌های تحلیل انتقادی و ترویج فرهنگ پرسش‌گری معطوف به تغییر سیاسی نظری و عملی مطلوب از جمله شیوه‌های ممکن پیش روی اساتید علوم سیاسی برای تأثیرگذاری غیرمستقیم بر آگاهی سیاسی شهروندان از طریق تربیت سیاست‌شناس به‌شمار می‌آیند. در کنار اساتید، منابع آموزشی نیز به‌مثابه یکی از مهم‌ترین ابزار تربیت دانشجو در آگاهی‌بخشی سیاسی دانشجویان ایفای نقش دارند. منابع آموزشی علوم سیاسی در مقایسه با فرایند تدریس از انعطاف کمتری در اتخاذ شیوه‌های ابتکاری آگاهی‌بخشی سیاسی دانشجویان برخوردار

است و فرایند توجیه ضرورت و گنجاندن مطالب مناسب برای ترویج آگاهی سیاسی دانشجویان (وفق مؤلفه‌هایی که مقاله حاضر برای آن برشمرده است) در کتاب‌های درسی رشته علوم سیاسی دشوار و زمان‌بر است.

۲. انتشار دانش و علم

آگاهی سیاسی با دریافت افراد سروکار دارد و این دریافت به‌طور معمول از طریق انواع رسانه صورت می‌پذیرد. رسانه در اینجا به معنای وسیع به‌کار رفته است و هر نوع منبع آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی علمی اعم از رساله، کتاب و مجله دانشگاهی را نیز شامل می‌شود. این دسته از منابع به‌مثابه رسانه‌ای برای انتشار نتایج پژوهش‌های علمی می‌کنند (Kurata, 1987: 81) و به این اعتبار، می‌توان از پژوهش‌های علمی در حوزه علوم سیاسی به‌عنوان رسانه‌های تخصصی آگاهی‌بخشی سیاسی یاد کرد.

با این توصیف، اقدام اساتید، دانشجویان و دانش‌آموختگان علوم سیاسی در تدوین و انتشار گزارش‌های پژوهش‌های علمی در قالب‌های گوناگون، تألیف یا ترجمه کتاب، سخنرانی یا نگارش و انتشار یادداشت‌های تخصصی در فضای حقیقی و مجازی را می‌توان به‌مثابه یکی از شیوه‌های نقش‌آفرینی علوم سیاسی در آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی طبقه‌بندی کرد. این شیوه اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی شهروندان برخلاف شیوه پیشین به‌طور مستقیم عمل می‌کند و بخشی بزرگی از موفقیت آن در گرو تربیت دانشجوی سیاست‌شناس و به‌لحاظ سیاسی خودآگاه، آشنا با دغدغه‌های جامعه، مجهز به مهارت‌های تحلیلی همراه با ارایه راه‌حل‌های کاربست‌پذیر برای رفع مشکلات سیاسی، توانا در ارتباط گرفتن با مردم و برخوردار از روحیه انتقادپذیری و انتقادگری است.

کنشگری تابعان علوم سیاسی اعم از استاد، دانشجو و دانش‌آموخته این رشته در بسترهای اطلاع‌رسانی همگانی به‌دلیل تأثیر غیرقابل‌انکار رسانه‌های عمومی بر آگاهی سیاسی در عمل به این کارویژه بسیار حائز اهمیت است. پدیده آگاهی سیاسی در ادبیات این حوزه به زبان فارسی در مقام متغیر وابسته بیش از همه با هدف ارزیابی متغیر مستقل رسانه بر آن مورد مطالعه قرار گرفته است. ارزیابی تأثیر رسانه بر آگاهی سیاسی در ۱۰ مقاله از ۱۶ مقاله کمی ادبیات فارسی این حوزه مورد توجه بوده است. این تأثیر در ۱۰ مقاله مذکور با ۳۰ آزمون سنجیده شده است و نکته قابل تأمل اینکه همه این آزمون‌ها بدون استثنا تأیید شده‌اند که نشان‌دهنده تأثیر قاطع رسانه بر آگاهی سیاسی است.

کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی علوم سیاسی از طریق انتشار یافته‌ها و نتایج علمی اگرچه به‌لحاظ تعداد مخاطب، گستره بسیار کوچکتري را به نسبت انتشار دانش سیاسی در رسانه‌های عمومی شامل می‌شود، اما ژرفای تأثیر آن بر رشد آگاهی سیاسی مخاطب خاص این آثار بیشتر است. انتشار کتاب از سوی بازیگران علوم سیاسی بسته به ماهیت و محتوای آن می‌تواند در هر دو دسته رسانه‌های همگانی و تخصصی به‌منظور آگاهی‌بخشی سیاسی از طریق علوم سیاسی طبقه‌بندی شود.

کتاب صرف‌نظر از فواید آموزشی و آگاهی‌رسانی، می‌تواند به توسعه فرهنگ و زبان مشترک میان اندیشمندان و نویسندگان علوم سیاسی با شهروندان نیز کمک کند (دلاوری، ۱۳۹۱: ۶۴). بنابراین، کتاب را احتمالاً می‌توان پرمخاطب‌ترین و مؤثرترین رسانه علوم سیاسی در میان شهروندان به‌شمار آورد. با اینکه آمار معتبری درباره تعداد کتاب‌های منتشرشده با زمینه علوم سیاسی و میزان فروش آنها در کشور در دست نیست، اما به‌تازگی گزارشی در خصوص پرفروش شدن کتاب‌های علوم سیاسی و اجتماعی به‌رغم رکود کلی بازار کتاب در ایران منتشر شده است که البته همه این آثار در حوزه علوم سیاسی، ترجمه بوده‌اند (همشهری آنلاین، ۱۴۰۱). در هر صورت چنانچه بازیگران علوم سیاسی در ایران بتوانند با انتشار کتاب به نیازهای واقعی و ضروری جامعه به آگاهی سیاسی با رعایت احترام به فهم مخاطب و قوه تشخیص وی برای تمیز تبلیغات از آگاهی پاسخ دهند، یکی از بهترین و اثربخش‌ترین شیوه‌های نقش‌آفرینی علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی شهروندان را در پیش گرفته‌اند.

مقاله‌های علمی منتشرشده در مجله‌های داخلی به‌لحاظ تعداد مخاطب احتمالاً در جایگاه دوم ابزارهای تأثیرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی جامعه به میانجی‌گری رسانه‌های تخصصی به‌شمار می‌آید. از مجموع ۸۱۶ مجله علمی فعال مورد تأیید وزارت علوم در حوزه علوم انسانی، ۵۷ مجله به حوزه علوم سیاسی اختصاص دارد (پرتال نشریات علمی، ۱۴۰۱). در دانشگاه آزاد اسلامی نیز ۲۳۴ مجله در حوزه علوم انسانی شامل ۱۱ مجله با موضوع علوم سیاسی، حائز ویژگی علمی شناخته شده‌اند (سامانه ارزیابی نشریات، ۱۴۰۱). مقاله‌های انتشاریافته بازیگران علوم سیاسی در مجله‌های علمی علاوه بر استفاده در تربیت دانشجو و بنابراین، نقش‌آفرینی غیرمستقیم بر آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه در صورت مطالعه از سوی جامعه خارج از علوم سیاسی، حائز ویژگی تأثیر مستقیم بر آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان نیز خواهند بود.

دامنه و ژرفای تأثیرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی جامعه از طریق رسانه‌های تخصصی برای رساله‌های دکتری و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد احتمالاً در مقایسه با موارد بالا کمتر است. با این همه از آنجا که خلاصه یافته‌ها و نتایج بسیاری از این آثار به‌ویژه رساله‌های دکتری به‌شکل مقاله در مجله‌های علمی بازتاب می‌یابد به‌مثابه یک شیوه آگاهی‌بخشی سیاسی مستقیم و نیز غیرمستقیم حائز ارزش محسوب می‌شوند.

طرح‌های پژوهشی درون و برون دانشگاهی نیز در رابطه با آگاهی‌بخشی سیاسی نقشی تقریباً شبیه رساله‌های دکتری ایفا می‌کنند. سخنرانی‌های علمی، ارایه یافته‌های پژوهشی در همایش‌های علمی و برگزاری کارگاه‌های تخصصی از دیگر راه‌های انتشار دانش از سوی بازیگران علوم سیاسی با هدف ارتقای آگاهی سیاسی شهروندان محسوب می‌شوند که تأثیری عمدتاً غیرمستقیم (به‌واسطه تربیت دانشجو) دارند. سخنرانی‌ها و کارگاه‌های عمومی نیز به‌لحاظ دسته‌بندی شیوه‌های نقش‌آفرینی علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی جامعه در مقاله حاضر، حسب مورد، موضوع «آموزش خارج گروه» و/یا «کنشگری اجتماعی و سیاسی» شناخته می‌شوند.

۳. آموزش بیرون گروه

آموزش خارج گروه در اینجا عمدتاً فعالیت‌هایی مانند مشارکت بازیگران علوم سیاسی در تدریس دروس عمومی گروه معارف اسلامی، تدریس برخی دروس تخصصی رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی دوره‌های حضوری و مجازی دانشگاه‌ها، همکاری با دستگاه‌های حکومتی و نهادهای عمومی غیرحکومتی در برگزاری دوره‌های مهارت‌افزایی مدیران و کارمندان و نیز تولید محتوای آموزشی، تدریس برخط و برون‌خط دروس علوم سیاسی و نزدیک به آن در سامانه‌های یادگیری مجازی، برگزاری کارگاه‌های حضوری و مجازی علمی-تخصصی در حوزه علوم سیاسی و نزدیک به آن و موارد مشابه را می‌توان در زمره شیوه‌های ممکن برای تأثیرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی شهروندان دسته‌بندی کرد.

تدریس دروس عمومی گروه معارف اسلامی به‌معنای دسترسی به طیف وسیعی از دانشجویان دانشگاه‌های کشور در رشته‌های گوناگون اعم از علوم اجتماعی، فنی-مهندسی، پایه و علوم پزشکی است که می‌توان به آن به‌چشم فرصتی ارزشمند برای آگاهی‌بخشی سیاسی قشر فرهیخته و نخبگان آینده جامعه به‌واسطه بازیگران علوم سیاسی نگریست. ورود اعضای هیأت علمی و دانش‌آموختگان دکتری علوم سیاسی به فرایند

تدریس دروس معارف اسلامی اگرچه از طریق گرایش انقلاب اسلامی ممکن است، اما در ادامه به طور معمول منعی برای اخذ مجوز تدریس در دیگر گرایش‌ها وجود ندارد. همچنین برخی اساتید علوم سیاسی در شرایط خاص از جمله به منظور تکمیل واحدهای مؤظفی تدریس به تدریس برخی دروس پایه و تخصصی سایر رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی می‌پردازند که می‌توان از آن به عنوان فرصتی برای رشد آگاهی سیاسی دانشجویان سایر رشته‌ها از سوی اساتید علوم سیاسی یاد کرد. همکاری اساتید و دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی علوم سیاسی با دستگاه‌های حکومتی و نهادهای عمومی غیرحکومتی برای آموزش مدیران و کارمندان و نیز تولید محتوا از دیگر شیوه‌های ممکن برای نقش‌آفرینی علوم سیاسی بر آگاهی‌بخشی جامعه به‌شمار می‌آید. به عنوان نمونه، آخرین فهرست بانک اطلاعات مدرسان دوره‌های آموزشی کارمندان دولت در مرکز آموزش مدیریت دولتی شامل ۳۶ دانش‌آموخته مجموعه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل با مدرک کارشناسی ارشد و دکتری در استان‌های گوناگون است (سامانه آموزش‌های الکترونیکی، ۱۴۰۱). تدریس در سامانه‌های یادگیری مجازی خصوصی (مانند فرادرس) نیز یکی از بسترهای نقش‌آفرینی دانش‌آموختگان علوم سیاسی در آگاهی‌بخشی مباحث سیاسی محسوب می‌شود.

شیوه آگاهی‌بخشی سیاسی از طریق فرصت‌های آموزشی بیرون گروه به لحاظ ماهوی تفاوتی با دروس تخصصی علوم سیاسی ندارد و توجه به سیاست، تحریک آگاهی سیاسی فراگیرنده، ترویج نگاه نقادانه به دیدگاه‌ها و اقدام‌های سیاسی و افزایش مهارت‌های تحلیل سیاسی و رسیدن به خودآگاهی سیاسی را دنبال می‌کند.

۴. کنشگری اجتماعی و سیاسی

کنش‌های حکومتی که به مدیریت یک وضعیت سیاسی خاص - یعنی برعهده گرفتن سمت‌های حکومتی در سطوح مختلف به‌ویژه مدیریت‌های سیاسی، عالی و ارشد - اشاره دارد را می‌توان زیرمجموعه‌ای از کنش سیاسی به‌شمار آورد (آرمین و سفیری، ۱۳۹۸: ۷۰۵-۷۰۶؛ رحمانیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۲۲ و امام‌جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۹۰). کنش سیاسی لزوماً به معنای وابستگی به قدرت، مشارکت در حکومت یا دنباله‌روی از جریان‌ها، تشکلهای یا مکاتب سیاسی نیست، بلکه می‌تواند مستقل در نظر گرفته شود و در عین همسویی با دیدگاه‌های برخی جریان‌های پویای سیاسی فاقد پیوندهای تشکیلاتی آشکار و پنهان با آنها باشد.

بارزترین و اثربخش‌ترین بستر کنشگری اجتماعی علوم سیاسی در ایران - و احتمالاً در بسیاری دیگر از کشورها - را انجمن‌های علمی این رشته تشکیل می‌دهند. انجمن‌های علمی علوم سیاسی (در معنای عام آن)، هر سه بازیگر این رشته را در شمار فراوان گرد هم جمع می‌آورد و اساسی‌ترین دستورکار مشترک آنها، هم‌افزایی توانایی‌های این بازیگران و به‌فعولیت رساندن ظرفیت‌های بالقوه رشته علوم سیاسی است.

تقریباً همه فعالیت‌های تحت‌نظر انجمن‌های علمی علوم سیاسی را می‌توان دارای ویژگی و پیامد آگاهی‌بخشی سیاسی دانست. ضریب تأثیر برخی از این برنامه‌ها در آگاهی‌بخشی سیاسی مخاطبان در مقایسه با برنامه‌های مشابه بیرونی بیشتر است که دلیل آن تجمیع مستمر و نه مقطعی ظرفیت‌های علمی تعداد زیادی از بازیگران علوم سیاسی دانشگاه‌های گوناگون کشور در چارچوب انجمن‌های علمی نسبت داد.

اثربخشی دوره‌های مهارت‌افزایی و کارگاه‌های آموزشی نیز در صورت برخورداری از ویژگی‌هایی همچون برنامه‌ریزی هدفمند و منظم، انتخاب موضوع و محتوای مناسب، دسترسی به جامعه هدف متناسب با موضوع، منابع قوی و مدرسان مسلط به موضوع به‌نسبت زمان صرف‌شده از دیگر شیوه‌های متعارف آموزشی به‌طور معمول بیشتر است. از این شیوه می‌توان به‌طور غیرمستقیم برای آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان به میانجی‌گری آموزش دانشجویان علوم سیاسی یا دیگر نخبگان مستعد و علاقه‌مند به این موضوع در کارگاه‌های تخصصی مرتبط با این هدف استفاده کرد. در این صورت، بیشترین بازدهی به برگزاری کارگاه‌هایی بازمی‌گردد که شیوه‌های آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان را آموزش می‌دهد. تلاش برای بازآرایی رشته علوم سیاسی و بازنگری در محتوا و شیوه تدریس و ارزیابی این رشته و ارائه پیشنهادها کاربردی در این زمینه به نهادهای ذی‌ربط به‌پشتوانه مشارکت جمعی بازیگران علوم سیاسی از دیگر اشکال کنشگری اجتماعی این انجمن‌ها در مسیر افزایش آگاهی سیاسی به‌واسطه گروه‌های علوم سیاسی محسوب می‌شود. اهمیت این کنش با یادآوری نقش فرایند تدریس و منابع آموزشی در آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی این رشته از طریق تربیت دانشجو بیشتر برجسته می‌شود.

جلوه‌های کنشگری سیاسی علوم سیاسی در مقایسه با کنشگری اجتماعی آشکارتر، اما تأثیر آنها بر افزایش آگاهی سیاسی شهروندان پیچیده‌تر و بنابراین، مبهم به‌نظر می‌رسد. کنش سیاسی بازیگران علوم سیاسی هم حضور در قدرت (کنش حکومتی) و هم تلاش برای تأثیرگذاری بر وضعیت‌های خاص سیاسی (کنش سیاسی مستقل یا در چارچوب

احزاب و جریان‌های سیاسی) را شامل می‌شود و در ایران نیز نمونه‌های فراوانی از هر دو نوع کنش را می‌توان سراغ گرفت. به لحاظ نظری یا دست کم به حکم منطق از بازیگران علوم سیاسی انتظار می‌رود که هم از آگاهی و درک سیاسی ژرف‌تری به نسبت دیگر شهروندان برخوردار باشند و هم اینکه از فرصت‌های پیش روی خود برای آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه بهره ببرند. نه تنها کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی را نمی‌توان از علوم سیاسی جدا کرد، بلکه علوم سیاسی بدون لحاظ این کارویژه اساساً بی‌معنی خواهد بود.

به کنشگری سیاسی بازیگران علوم سیاسی می‌توان به چشم فرصتی مغتنم برای ارتقای آگاهی سیاسی شهروندان نگریست. این فرصت در حقیقت از وظیفه ذاتی این رشته و بنابراین، تکلیف بازیگران آن ناشی می‌شود. شیوه‌های ممکن برای عمل به این وظیفه، متنوع و بر حسب نوع کنش سیاسی متفاوت است. کنشگران سیاسی مستقل این وظیفه را معمولاً به شکل فردی با انتشار محتوای آگاهی‌بخش، نامه‌های سرگشاده، نقدها و یادداشت‌های سیاسی، مطالب هشداردهنده، حضور در شبکه‌های مجازی و مواردی از این دست انجام می‌دهند. کارآمدی این شیوه که در آن، طیف‌های گوناگون شهروندان به طور مستقیم مخاطب آگاهی‌بخشی سیاسی بازیگر علوم سیاسی قرار می‌گیرند به شخصیت کنشگر و محتوای انتشار یافته بستگی دارد.

کنش سیاسی بازیگران علوم سیاسی حامی جریان‌های سیاسی و فعال حزبی، علاوه بر حالت پیش گفته به صورت غیرمستقیم نیز از طریق تأثیر بر تصمیم‌های حزبی بر آگاهی سیاسی شهروندان تأثیر می‌گذارد. وزن حزبی بازیگر علوم سیاسی و قدرت نفوذ وی بر جریان‌های سیاسی در جهت‌گیری‌های حزبی و تشکیلاتی نسبت به پدیده آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان می‌تواند مؤثر واقع شود. حضور بازیگر علوم سیاسی در قدرت اعم از مسیر کار تشکیلاتی، به طور مستقل و یا به واسطه شایستگی‌های حرفه‌ای و تخصصی نیز دریچه‌های تازه‌ای به روی انجام وظیفه آگاهی‌بخشی سیاسی پیش روی وی می‌گشاید.

محدودیت‌های آگاهی‌بخشی علوم سیاسی

۱. حکومت

از آنجا که بازیگر اصلی سیاست اجتماعی، حکومت است، سیاست‌های علمی و آموزشی نیز با همه دستاوردها و کاستی‌هایی که حمل می‌کنند در تحلیل نهایی، محصول سیاست‌گذاری حکومتی به شمار می‌آیند (ساعی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۲۱). در این میان،

کارویژه‌های اخلاقی، نهادی، حرفه‌ای و علمی علوم اجتماعی به‌طور اعم و علوم سیاسی به‌طور اخص بیش از سایر رشته‌ها از سیاست‌های حکومتی متأثر می‌شوند.

دانش سیاست در ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی تحت تأثیر فضای سیاسی و ایدئولوژیک حاکم بر جمهوری اسلامی و بن‌مایه‌های ذهنی و پایگاه اجتماعی و فرهنگی رهبران آن شکل گرفت و نهاد رسمی دانش سیاست نیز از مجاری شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزارت علوم رسمیت می‌یابد (مقصودی، ۱۴۰۱: ۴۵). بنابراین کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی حاکم بر علوم سیاسی در عمل را باید از چشم‌انداز حکومت نگریست. سلطه قدرت بر دانش سیاسی، توهم بی‌نیازی حکومت به دانش سیاسی به دلیل درگیر شدن در مسایل روزمره (حقیقت، ۱۳۹۱: ۷۴)، عدم شناخت مدیران کشور از کاربردهای رشته علوم سیاسی (اسلامی، ۱۳۹۶)، غیرخودی تلقی شدن رشته علوم سیاسی و عدم تمایل حکومت به رشد این رشته تا حد معرفی آن به‌مثابه بخشی از مشکلات کشور (مقصودی، ۱۳۹۷)، عدم اعتماد حاکمیت به علوم سیاسی (شکری، ۱۳۹۵)، مزاحم تلقی شدن از سوی حاکمان (بزرگمهری، ۱۳۸۹: ۵۳) و شیوه پذیرش دانشجو و جذب استاد را می‌توان از جمله محدودیت‌های ناشی از حکومت برشمرد که کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی مستقیم و غیرمستقیم علوم سیاسی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

محدودیت‌هایی از این دست باعث شده است تا آموزش علوم سیاسی در ایران به‌جای تولید فکر و حل مسأله بر انتقال اطلاعات و دانش نظری متمرکز شود تا حساسیت‌های کمتری را برانگیزد. در این شرایط، انتظار از علوم سیاسی برای اتخاذ شیوه‌های یادگیری برپایه تفکر انتقادی و شالوده‌شکنی دانش خود واقعیت‌پندار این رشته و یا حتی ترویج توجه و حساسیت نسبت به سیاست در میان دانشجویان علوم سیاسی و تشویق بازیگران این رشته به کنشگری اجتماعی و سیاسی تا حد زیادی منتفی است. نرخ بالای بیکاری دانش‌آموختگان علوم سیاسی (غفاری و شریعتی، ۱۳۸۷: ۴۹۲) و القای ذهنیت بی‌نیازی حکومت به سیاست‌شناس (سلیمی، ۱۳۸۷: ۷) نیز از انگیزه دانشجویان این رشته برای یادگیری به‌منظور آگاهی‌یابی سیاسی و انتقال این آگاهی به جامعه می‌کاهد.

وظیفه علوم سیاسی در ایران بر حسب آنچه در منابع درسی این رشته ترویج می‌شود به‌جای نظم‌بخشیدن و کمک و میانجی‌گری جهان‌اندیشه و نظریه باشد، بیشتر به ساخت واقعیت و تأیید واقعیت مطلوب حکومت معطوف بوده است (ماخانی، ۱۳۹۶: ۱۰۹). طرح تحول در علوم سیاسی نیز بر محدودیت‌های این رشته در عمل به کارویژه آگاهی‌بخشی

سیاسی افزوده است. اقدام نهادهای حکومتی برای تغییر سر فصل‌های رشته علوم سیاسی با مقاومت بدنه علمی این رشته مواجه شد، زیرا بر این باور بودند که این سر فصل‌ها ناقص، نمادی از تفکری ایدئولوژیک است که مشکلات کشور را بیش از زمینه‌یابی واقعی در علوم انسانی جستجو می‌کند (مقصودی، ۱۳۹۷).

۲. جامعه

تقریباً همه کنش‌های سیاسی فرد را در اجتماع هدایت می‌کند. نگرش سیاسی مبتنی بر آگاهی سیاسی یک سرمایه اجتماعی بزرگ محسوب می‌شود بر پایه یافته‌های موجود در ادبیات سیاسی، آگاهی سیاسی نه از نوع انتقادی و نه از نوع سنتی جایی در اولویت‌های فرهنگ سیاسی ایرانیان ندارد. تنها پیوند موجود میان این دو متغیر را می‌توان در دسته‌بندی و تعریف فرهنگ سیاسی (محدود، تبعی و مشارکتی) مشاهده کرد که آن هم بر حسب میزان آگاهی سیاسی سنتی افراد سنجیده می‌شد (فاطمی‌نیا، ۱۳۹۸: ۴۴-۴۵). اما هیچ پژوهشی تا کنون، آگاهی سیاسی یا تلاش برای کسب آن را به‌مثابه یکی از عناصر فرهنگ سیاسی ایرانیان معرفی نکرده است. جلالی‌راد و سپهرنیا (۱۳۹۶) در یکی از فراگیرترین تلاش‌ها برای معرفی مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی در ایران، ۳۸ شاخص فرهنگ سیاسی را شناسایی کرده‌اند که هیچ کدام از آنها شامل آگاهی سیاسی یا مفاهیم نزدیک به آن نیست. حتی توجه به توسعه سیاسی که می‌تواند به‌نوعی مقدمه و زمینه‌ساز تلاش برای کسب آگاهی سیاسی محسوب شود نیز جایی در میان عناصر کلان فرهنگ سیاسی ایران ندارد. در این شرایط، عدم تقاضا (یا انتظار) جامعه از بازیگران علوم سیاسی برای ایفای نقش در ارتقای آگاهی بخشی سیاسی شهروندان، دغدغه آمادگی برای آگاهی بخشی شهروندان را به‌طور جدی در دستور کار این رشته قرار نداده است. همچنین از آنجا که مؤلفه‌های امید سیاسی (اعتقاد به دریافت مطلوب حقوق شهروندی، اعتقاد به مشروعیت حکومت و خوش‌بینی به سیاست‌گذاری‌ها) درصد قابل توجهی از حساسیت اجتماعی شهروندان را توجیه می‌کنند (جهانگیری و محمدی، ۱۳۹۷: ۱۲۷)، ناامیدی سیاسی منجر به بی‌تفاوتی اجتماعی را نیز می‌توان به‌مثابه یکی از محدودیت‌های موجود در جامعه (با منشأ حکومتی) برای نقش آفرینی علوم سیاسی در آگاهی بخشی سیاسی شهروندان عنوان کرد.

۳. علم

با اینکه علوم سیاسی به‌مثابه یک علم (یا در معنایی وسیع‌تر، دانش) بر آگاهی سیاسی شهروندان تأثیر می‌گذارد، اما علم و نیز فهم از علم (به‌ویژه در شکل بین‌الذهانی غالب در یک جامعه) هر دو محدودیت‌هایی بر آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی وارد می‌کند. محدودیت‌های علم، موضوع فلسفه علم به‌شمار می‌آیند و یکی از این محدودیت‌ها که به حوزه روش‌شناسی بازمی‌گردد، غلبه الگوواره اثبات‌گرایی با محوریت عینیت‌گرایی بر سپهر علمی است که جایگاه علمی علوم اجتماعی و علوم انسانی را انکار کرده یا دست‌کم کم‌اهمیت جلوه می‌دهد (Chompalov and Popov, 2021: 90). این در حالی است که بنا به استدلال کواپن^۱، هر تجربه حسی به میانجی‌گری مفاهیمی که برای تجزیه و تحلیل آن مورد استفاده قرار می‌گیرد، حاصل می‌شود و به این ترتیب، هیچ راهی برای طبقه‌بندی یا حتی توصیف تجربه بدون تفسیر آن وجود ندارد (Marsh and Stoker, 2002: 23). این استدلال اگرچه با عبور از محدودیت‌های اثبات‌گرایی، کاربرد صفت علم برای علوم اجتماعی را ممکن می‌سازد، اما تردید نسبت به اعتبار یافته‌ها و نتایج آن در مقایسه با علوم طبیعی را مرتفع نمی‌سازد. امکان تفسیر داده‌ها توسط پژوهش‌گر همواره با احتمال سوگیری نسبت به یک نتیجه‌گیری خاص همراه است (Houghton, 2011: 2).

با این توصیف، علوم سیاسی بدون آنکه به‌مثابه یک علم به رسمیت شناخته شود، سهم بزرگی از بدنامی علم در جهت‌گیری به سمت اصحاب قدرت را بر دوش می‌کشد. در این شرایط، انتظار از علوم سیاسی به‌مثابه مرجع آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه بلاموضوع به‌نظر می‌رسد. در هر حال، این محدودیت ناشی از علم نیز مانند سایر محدودیت‌هایی که در این مقاله آمده است، همیشگی و مطلق نیست و تجربه موفق علوم سیاسی در جوامع پیشرفته در جلب اعتماد عمومی از طریق پاسخ‌گویی به بسیاری از نیازهای جامعه بر این ادعا گواهی می‌دهد. تلاش برای تغییر این شرایط وظیفه مشترک حکومت، جامعه، نهاد دانشگاه و بازیگران علوم سیاسی است.

۴. علوم سیاسی

به‌رغم تمام تنگناهای بیرونی که بازیگران علوم سیاسی را در عمل به کارویژه‌های خود و در رأس آنها، آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه محدود می‌سازد، علوم سیاسی نمی‌تواند از

مسئولیت اخلاقی، اجتماعی، نهادی، علمی و حرفه‌ای خود در این زمینه شانه خالی کند. از این رو شناخت محدودیت‌های درونی علوم سیاسی در عمل به این وظیفه با هدف تلاش برای رفع آنها ضروری است.

اعضای هیأت علمی، مهم‌ترین بازیگر علوم سیاسی در فرایند آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان محسوب می‌شوند، سهم آنها نیز -فارغ از تعداد و یا استناد به نقش- در عمل به این کارویژه به نسبت دانشجویان و دانش‌آموختگان بیشتر است. با اینکه بخش بزرگی از تکلیف علوم سیاسی برای ارتقای آگاهی سیاسی جامعه به واسطه برهم کنش دانشجویان و دانش‌آموختگان این رشته با شهروندان به شیوه‌های گوناگون پیش‌گفته محقق می‌شود، اما این انتقال زمانی ممکن و مؤثر خواهد بود که استاد در تربیت دانشجو و آگاه‌سازی سیاسی دانشجو موفق عمل کرده باشد. به طریق اولی، عدم آگاهی سیاسی اساتید یا فقدان توانایی در آموزش مهارت‌های آگاهی‌افزایی به دانشجویان از ابتدا مانع تشکیل زنجیره آگاهی‌بخشی سیاسی خواهد شد.

گرچه شکل محدودیت‌های درونی علوم سیاسی در عمل به وظیفه آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان به تفکیک بازیگران این رشته می‌تواند متفاوت باشد، اما به لحاظ نوع و ماهیت تقریباً یکسان هستند. یکی از مهم‌ترین این محدودیت‌ها را می‌توان به فقدان پیوندهای قابل توجه میان بازیگران علوم سیاسی و جامعه نسبت داد که هر دو طرف از آن متضرر می‌شوند. بین «ارتباط علوم سیاسی با مردم» و «توسعه علوم سیاسی» نسبت مستقیمی برقرار است و هرچه این ارتباط بیشتر باشد، علوم سیاسی توسعه‌یافته‌تر خواهد بود. اما در ایران، اغلب اساتید و پژوهش‌گران ارشد این رشته در دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی مشغول به کار هستند و با جامعه ارتباط چندانی ندارند. غیر قابل فهم بودن زبان اندیشمندان علوم سیاسی از سوی مردم (حقیقت، ۱۳۹۱: ۷۳) یکی از آسیب‌های آگاهی‌بخشی سیاسی رشته علوم سیاسی در ایران محسوب می‌شود. همچنین در ایران هیچ رسانه فراگیر یا کانال ارتباطی شناخته‌شده‌ای برای گفتگو و تعامل میان شهروندان و بازیگران علوم سیاسی وجود ندارد. قدرت شبکه‌سازی علوم سیاسی در بهترین حالت تا جذب دانش‌آموختگان این رشته جلو رفته است.

آگاهی‌بخشی سیاسی علاوه بر مسیرهای عرضه آگاهی به تقاضا برای آگاهی از سوی جامعه هدف نیز بستگی دارد. این در حالی است که توجه علوم سیاسی در ایران به نیازها و موضوع‌های مبتلابه جامعه اندک بوده و در صورت توجه، قدرت پاسخ‌گویی به این نیازها

به‌ویژه به لحاظ ارایه راهکار را نداشته است. علمی نیز که اثر مثبت بر جامعه نداشته باشد به‌طور طبیعی با اقبال عمومی مواجه نخواهد شد (بزرگمهر، ۱۳۸۹: ۵۸). عدم توانایی علوم سیاسی در ارایه راه‌حل برای مشکلات جامعه در فقدان شناخت کافی از جامعه ریشه دارد. در حقیقت علاوه بر بی‌مایگی در حوزه اندیشه، نقد و نظر و ضعف در تحلیل و تبیین تحولات سیاسی در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی، کارنامه علوم سیاسی حتی در شناخت و تبیین مسایل ایران نیز به گونه‌ای حزن‌انگیز منفی است (زیباکلام، ۱۳۸۷: ۷۴۳).

نتیجه‌گیری

آگاهی سیاسی، پدیده‌ای چندبعدی و مفهومی پویا به‌شمار می‌آید که همچون بسیاری دیگر از مفاهیم علم سیاست فاقد تعریف مورد اجماع و شاخص‌های مشخص برای ارزیابی است که عمده دلایل آن به فهم‌های گوناگون از آگاهی، سطح متفاوت انتظارات از آگاهی سیاسی، نوع و ماهیت متغیر هم‌پیوند با این پدیده و نیز شیوه احراز دال‌های آگاهی سیاسی نزد افراد بازمی‌گردد. از آنجا که مفهوم آگاهی سیاسی در مقاله حاضر در پیوند با علوم سیاسی مورد لحاظ قرار گرفته، سطح انتظارات از آن به‌نسبت شاخص‌های سنتی سنجش این پدیده بالاتر است و به همین جهت نیز تعریفی متفاوت از آگاهی سیاسی بر حسب مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن تدوین و ارایه شده است.

در مقاله حاضر از الگوهای فراگیری و الگوهای رفتاری در احراز دال‌ها آگاهی سیاسی در افراد و جوامع فاصله گرفته و مؤلفه‌های ناظر بر فهم تغییرپذیری نظریه و عمل سیاسی، روحیه انتقادی و شالوده‌شکنی چارچوب‌های نظری و عملی سیاست و برانگیختگی توجه به سیاست از چشم‌انداز حق حاکمیت هر شهروند و ضرورت مهارت‌افزایی برای اعمال این حق را برجسته ساخته است. مفهوم‌سازی آگاهی سیاسی به این شیوه برپایه الگوهای فکری بر آن است تا طرز فکر مردم در مورد امور عمومی، نقش و حق خود در سیاست و فهم از سیاست به‌مثابه آنچه هست و آنچه می‌تواند باشد، بهبود بخشند.

چشم‌انداز، آگاهی سیاسی مد نظر مقاله حاضر «آگاهی سیاسی انتقادی» یا «آگاهی سیاسی شالوده‌شکن» توصیف کرد که عمده دلیل آن به متغیر مستقل مورد بررسی یعنی علوم سیاسی بازمی‌گردد. در حقیقت از علوم سیاسی انتظار می‌رود که آگاهی سیاسی شهروندان را به‌شیوه‌ای متفاوت از نهادهایی همچون رسانه، خانواده، مدرسه، سازمان‌های حکومتی و غیرحکومتی و حتی سایر رشته‌های علوم اجتماعی و فراتر از انتقال داده‌ها و

اطلاعات سیاسی یا ترغیب به پیگیری اخبار سیاسی، مطالعه روزنامه، کنش‌گری سیاسی و اجتماعی و شرکت در احزاب و جلسات ارتقا بخشد.

علوم سیاسی کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی را از طریق پرورش عالمان سیاسی، افزایش دانش نخبگان و ترویج آگاهی سیاسی جمعی دنبال می‌کند و اهمیت مورد آخر به‌اندازه‌ای است که «آموزش شهروندی» بعضاً به‌مثابه هدف اصلی رشته علوم سیاسی معرفی شده است. بنابراین آگاهی‌بخشی سیاسی نه یک محصول جانبی، بلکه یکی از کارویژه‌های اصلی علوم سیاسی محسوب می‌شود. شیوه‌های اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی گرچه همگی در چارچوب مجموعه ویژگی‌های این رشته شامل اهداف، مأموریت‌ها، دستورکارها، انتظارات، ابزارها، منابع، برون‌دادها، امکانات و فرصت‌های موجود و ممکن تعریف می‌شوند، اما بسته به نوع کارویژه و نیز چگونگی استفاده از این گزینه‌ها می‌توانند متفاوت باشند. از این رو، کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی در حقیقت از طریق قرار گرفتن مجموعه ویژگی‌های این رشته در مسیر ارتقای آگاهی سیاسی شهروندان محقق می‌شود در این مقاله، شیوه‌های اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی جامعه وفق الگوی مفهومی مقاله ذیل ۴ دسته کلی «تربیت دانشجو»، «پژوهش و انتشار علم و دانش»، «آموزش‌های بیرون گروه» و «کنشگری اجتماعی و سیاسی» تبیین شده‌اند.

برپایه یافته‌های مقاله، کارویژه تربیت سیاسی علوم سیاسی به دو شیوه مستقیم و غیرمستقیم صورت می‌پذیرد که روش غیرمستقیم به نقش‌آفرینی تربیت‌یافتگان این رشته در آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه اشاره دارد. شیوه مستقیم آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی با پیامدهای دامنه‌دار به مقوله تربیت دانشجویان این رشته از طریق فرایند تدریس و منابع آموزشی اشاره دارد.

اقدام بازیگران علوم سیاسی اعم از اساتید، دانشجویان و دانش‌آموختگان در تدوین و انتشار گزارش‌های پژوهش‌های علمی در قالب‌های گوناگون، تألیف یا ترجمه کتاب، سخنرانی یا نگارش و انتشار یادداشت‌های تخصصی در فضای حقیقی و مجازی نیز به‌مثابه شیوه‌های نقش‌آفرینی علوم سیاسی در آگاهی‌بخشی سیاسی همگانی به‌واسطه انتشار دانش و علم طبقه‌بندی می‌شوند.

شیوه‌های تحقق این کارویژه از طریق آموزش‌های بیرون گروه به فعالیت‌هایی مانند مشارکت بازیگران علوم سیاسی در تدریس دروس عمومی گروه معارف اسلامی، تدریس برخی دروس تخصصی رشته‌های علوم اجتماعی و انسانی دوره‌های حضوری و مجازی

دانشگاه‌ها، تدریس برخط و برون‌خط دروس علوم سیاسی و نزدیک به آن در سامانه‌های یادگیری مجازی، همکاری با دستگاه‌های حکومتی و نهادهای عمومی غیرحکومتی در برگزاری دوره‌های مهارت‌افزایی مدیران و کارمندان و نیز تولید محتوای آموزشی، تدریس در دوره‌های مهارت‌افزایی برگزاری کارگاه‌های حضوری و مجازی علمی-تخصصی در حوزه علوم سیاسی و نزدیک به آن و موارد مشابه را می‌توان در زمره شیوه‌های ممکن برای تأثیرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی شهروندان دسته‌بندی کرد.

شیوه اثرگذاری علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی شهروندان به واسطه کنشگری سیاسی و به‌ویژه اجتماعی نیز به آن دسته از فعالیت‌های بازیگران علوم سیاسی که ویژگی مشترک همه آنها، فاصله گرفتن از نقش‌های رسمی استاد، دانشجو و دانش‌آموخته و فراتر رفتن از انجام کارویژه‌های معمول تدریس، تحصیل و کار است، اشاره دارد. فعالیت‌های اجتماعی و سیاسی همچنین نقش دانش‌آموختگان علوم سیاسی همه مقاطع را به نسبت سه شیوه پیشین، برجسته می‌سازد. بارزترین و اثربخش‌ترین بستر کنشگری اجتماعی علوم سیاسی در ایران را انجمن‌های علمی این رشته تشکیل می‌دهند. همچنین بسیاری از فعالیت‌های حرفه‌ای و شغلی مرتبط با آموزش سیاست و تولید و انتشار محتوای سیاسی در بسترهای ارتباطی گوناگون را می‌توان نوعی کنشگری اجتماعی به‌منظور آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان قلمداد کرد. کنش سیاسی بازیگران علوم سیاسی هم حضور در قدرت (کنش حکومتی) و هم تلاش برای تأثیرگذاری بر وضعیت‌های خاص سیاسی (کنش سیاسی مستقل یا در چارچوب احزاب و جریان‌های سیاسی) را شامل می‌شود و در ایران نیز نمونه‌های فراوانی از هر دو نوع کنش را می‌توان سراغ گرفت.

مؤلفه‌هایی نیز که تأثیر علوم سیاسی بر آگاهی‌بخشی سیاسی شهروندان را محدود می‌سازند در این مقاله ذیل چهار متغیر «حکومت»، «جامعه»، «علم» و «علوم سیاسی» توضیح داده شده‌اند. این محدودیت‌ها اگرچه به‌لحاظ نظری از یکدیگر تفکیک شده‌اند، اما محدودیت واقعی را اثر متقابل این مؤلفه‌ها و برآیند آنها تشکیل می‌دهد.

وفق یافته‌های مقاله، کارویژه آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی بیش از همه تحت تأثیر سیاست‌های حکومتی محدود می‌شود که دلیل اصلی آن را می‌توان در حساسیت‌های حکومتی در قبال این رشته به‌دلیل پیوند با قدرت خلاصه کرد. محدودیت‌های ناشی از سوی جامعه نیز به عدم اعتماد به سیاست‌شناسان و غیرمفید یا غیرمتناسب پنداشتن

برون داده‌های دانش سیاسی با نیازهای خود که به عدم تمایل شهروندان به دریافت اطلاعات و تحلیل‌های سیاسی از مراجع اصلی علوم سیاسی منجر می‌شود، اشاره دارد. از چشم‌انداز محدودیت‌های ناشی از علم نیز از آنجا که علوم سیاسی بدون آنکه به‌مثابه یک علم به رسمیت شناخته شود، سهم بزرگی از بدنامی علم در جهت‌گیری به سمت اصحاب قدرت را بر دوش می‌کشد به‌دشواری می‌تواند در جایگاه مرجع آگاهی‌بخشی سیاسی جامعه ظاهر شود. در رابطه با محدودیت‌های درونی آگاهی‌بخشی سیاسی علوم سیاسی نیز علاوه بر هرآنچه که اثر منفی بر فهم سیاسی بازیگران علوم سیاسی می‌گذارد، می‌توان به فقدان پیوندهای قابل توجه میان بازیگران علوم سیاسی و جامعه، عدم وجود رسانه‌های فراگیر یا کانال‌های ارتباطی شناخته‌شده برای گفتگو و تعامل میان شهروندان و بازیگران علوم سیاسی و از همه مهمتر، فقدان تقاضا از سوی شهروندان برای کسب آگاهی سیاسی از طریق بازیگران علوم سیاسی به‌دلیل ناتوانی علوم سیاسی در پاسخ‌گویی به نیازهای جامعه نیز اشاره کرد.

استناد به این مقاله: محمدی، زهرا، گل پرور، مجید، اژدری، بهناز. (۱۴۰۳). شیوه‌ها و محدودیت‌های اثرگذاری گروه‌های علوم سیاسی بر آگاهی سیاسی در ایران، فصلنامه علمی رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۸(۶۷)، ۳-۱۸.

The Islamic Revolution Approach Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

منابع و مآخذ:

- اسلامی، روح‌الله (۱۳۹۶) «بی‌توجهی به علوم سیاسی کشور را در خطر می‌اندازد»، *ایسنا*، ۱۴ بهمن‌ماه، قابل دسترسی در: <https://www.isna.ir/news/Khorasan-Razavi-143078>
- امام‌جمعه‌زاده، سیدجواد؛ علی‌حسینی، علی؛ کاظمی، احسان و آقا‌حسینی، علیرضا (۱۳۹۶)، «تحلیل گفتمانی رابطه نظریه سیاسی و کتس سیاسی در یونان باستان»، *پژوهش سیاست نظری*، ۲۲(۱۲): ۱۸۵-۲۲۱.
- آرمین، امیر و سفیری، خدیجه (۱۳۹۸)، «مفهوم‌پردازی مسئولیت‌پذیری اجتماعی: از اخلاق تا کنشگری در دوران مدرن»، *مطالعات جامعه‌شناختی*، ۲۵(۲): ۶۹۱-۷۱۸.
- باقری دولت‌آبادی، علی (۱۳۹۹)، «سنجش و تحلیل میزان آگاهی سیاسی درباره گروه ویژه اقدام مالی»، *رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، ۱۲(۱): ۱۷۳-۲۰۱.
- بزرگمهری، مجید (۱۳۸۹)، «کاربردسازی علوم سیاسی بر اساس نیازهای عینی بازار اشتغال در ایران»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۳(۳): ۴۷-۶۸.
- جعفری هرندی، رضا و نجفی، حسن (۱۳۹۸)، «تریت اجتماعی و سیاسی به روایت کتاب‌های درسی دوره دوم متوسطه نظری ایران»، *مطالعات برنامه درسی*، ۱۴(۵۲): ۱۵۹-۱۸۴.
- جلالی‌راد، محمدصادق و سپهرنیا، رزیتا (۱۳۹۶)، «شاخص‌های فرهنگ سیاسی جمهوری اسلامی ایران در بعد کلان از دیدگاه نخبگان»، *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۷(۲۳): ۱۳۳-۱۵۸.
- حقیقت، سیدصادق (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی رشته علوم سیاسی در ایران»، *فصلنامه علمی پژوهشی راهبردی فرهنگ*، ۵(۱۹): ۵۳-۷۸.
- رحمانیان، مرتضی؛ قنبری، ابوالفضل و ایزدی‌راد، رویا (۱۴۰۱)، «فساد اداری و راهکارهای حقوقی مقابله با آن»، *فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین*، ۳(۱۰): ۱۳۱-۱۱۶.
- زیناکلام، صادق (۱۳۸۷)، «سراب علوم سیاسی در ایران: کنکاشی در اسباب و علل عقب ماندگی علوم سیاسی در ایران»، در حسین سلیمی، بررسی وضعیت آموزش و پژوهش رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در ایران (صص: ۷۲۵-۷۶۴)، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ساعی، علی؛ قاراخانی، معصومه و مومنی، فرشاد (۱۳۹۱)، «دولت و سیاست آموزش در ایران از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۸۸ش»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۱۹(۵۶): ۱۱۷-۱۶۶.
- سلیمی، حسین (۱۳۸۷)، «مقدمه»، در حسین سلیمی، بررسی وضعیت آموزش و پژوهش رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در ایران (صص: ۱-۱۰)، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- شکری، مرتضی (۱۳۹۵)، «چرا علوم سیاسی در ایران پاسخگوی مسائل نیست؟»، *پایگاه خبری تحلیلی فرارو*، ۲۰ تیرماه، قابل دسترسی در: <https://fararu.com/fa/news/280294>
- غفاری، مسعود و شریعتی، شهروز (۱۳۸۷)، «دولت‌های رانتیر و چالش‌های فراوری آموزش و پژوهش علم سیاست در ایران»، در حسین سلیمی، بررسی وضعیت آموزش و پژوهش رشته علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در ایران (صص: ۴۸۴-۵۰۱)، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- فاطمی‌نیا، محمدعلید (۱۳۹۸)، «صد سال فرهنگ سیاسی در ایران: فراتحلیل آثار پژوهشی از مشروطه تا انقلاب اسلامی»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۲۲(۸۶): ۳۲-۵۴.
- ماخانی، سعید (۱۳۹۶)، «نگاهی مقایسه‌ای به آموزش علوم سیاسی در غرب و ایران»، *تحول در علوم انسانی*، ۵(۸): ۹۸-۱۱۶.
- مقصودی، مجتبی (۱۳۹۷) «موسس انجمن علوم سیاسی ایران: برخی نهادها با ادامه رشته علوم سیاسی مخالف هستند»، *ایرنا*، ۱۴ اسفندماه، کد خبر: ۸۳۲۳۲۲۹۶، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/83232296>
- مقصودی، مجتبی (۱۴۰۱)، «صلح‌ناپذیری در دانش سیاست و نهاد قدرت (نمره مردودی علوم سیاسی)»، *مجله سیاست‌نامه*، ۶(۲۱): ۴۵-۴۸.
- مولایی، محمدرضا (۱۳۹۷)، «نقش دانش و اعتماد سیاسی در پیش‌بینی علاقه‌مندی دانشجویان به مشارکت سیاسی»، *نشریه دانش سیاسی*، ۱۴(۱): ۱۴۱-۱۶۳.
- همشهری (۱۴۰۱) «چرا کتاب‌های علوم سیاسی پر فروش شده‌اند؟»، ۴ آبان‌ماه، قابل دسترسی در: <https://www.hamshahronline.ir/news/715011>
- Bauer, M. W., Allum, N., and Miller, S. (2007), "What Can We Learn from 25 Years of PUS Survey Research? Liberating and Expanding the Agenda", *Public Understanding of Science*, 16(1), 79-95, DOI: 10.1177/0963662506071287.
- Chompalov, I. and Popov, L. (2021), "Positivist Misconceptions of Science and the Search for Viable Solutions", *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 7(1): 89-104, DOI: 10.26417/867rqe28x.
- Houghton, T. (2011), "Does positivism really 'work' in the social sciences?", *E-International Relations*, 26 September, Available at: <https://www.e-ir.info/pdf/14310>.
- Kristensen, N. N., Denk, T., Olson, M. and Solhaug, T. (2021), "Introduction", In N. N. Kristensen, T. Denk, M. Olson and T. Solhaug (Eds.), *Perspectives on Political Awareness* (pp. 1-12), Cham: Springer, DOI: 10.1007/978-3-030-90394-7.

- <https://doi.org/10.26417/867rqe28x>
- Emamjomehzadeh, S. J., Ali-Hosseini, A., Kazemi, E., & Agha-Hosseini, A. (2017). "Discourse analysis of the relationship between political theory and political action in ancient Greece." *Theoretical Politics Research*, 22(12), 185-221.
- Fatemi-Nia, M. A. (2019). "One hundred years of political culture in Iran: Meta-analysis of research from the Constitutional Revolution to the Islamic Revolution." *Strategic Studies Quarterly*, 22(86), 32-54.
- Ghafari, M., & Shariati, S. (2008). "Rentier states and the challenges of teaching and researching political science in Iran." In H. Salimi (Ed.), *Review of Political Science and International Relations Education and Research in Iran* (pp. 484-501). Tehran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Haghighat, S. (2012). "Pathology of political science in Iran." *Strategy of Culture Journal*, 5(19), 53-78.
- Hamshahri (2022). "Why have political science books become bestsellers?" 26 October. Available at: <https://www.hamshahrionline.ir/news/715011>
- Houghton, T. (2011). "Does positivism really 'work' in the social sciences?" *E-International Relations*, 26 September. Available at: <https://www.e-ir.info/pdf/14310>
- Islami, R. (2017). "Neglecting political science puts the country at risk." *ISNA*, 3 February. Available at: <https://www.isna.ir/news/Khorasan-Razavi-143078>
- Jafari Herandi, R., & Najafi, H. (2019). "Social and political education through textbooks of Iran's second high school period." *Curriculum Studies*, 14(52), 159-184.
- Jalali-Rad, M. S., & Sepehrnia, R. (2017). "Indicators of political culture in the Islamic Republic of Iran: A macro
- Kurata, K. (1987), "The Characteristics of Japanese Scholarly Journals; as Media for Disseminating the Research Results", *Library and Information Science*, 25(4): 81-92.
- Marsh, D. and Stoker, G. (2002), *Theories and Methods in Political Science*, Basingstoke: Pallgrave MacMillan.
- Rapeli, L. (2014), *The Conception of Citizen Knowledge in Democratic Theory*, New York: Basingstoke Palgrave.
- Selin, C., Rawlings, K. C., de Ridder-Vignone, K., Sadowski, J., Altamirano Allende, C., Gano, G., Davies, S. R., and Guston, D. H. (2017), "Experiments in Engagement: Designing Public Engagement with Science and Technology for Capacity Building", *Public Understanding of Science*, 26(6), 634-649, DOI: 10.1177/0963662515620970.
- .
- References (In Persian)**
- Armin, A., & Safiri, K. (2019). "Conceptualizing social responsibility: From ethics to activism in modern times." *Sociological Studies*, 25(2), 691-718.
- Bagheri Dolatabadi, A. (2020). "Measuring and analyzing political awareness of the Financial Action Task Force." *Political and International Approaches*, 12(1), 173-201.
- Bauer, M. W., Allum, N., & Miller, S. (2007). "What Can We Learn from 25 Years of PUS Survey Research? Liberating and Expanding the Agenda." *Public Understanding of Science*, 16(1), 79-95. <https://doi.org/10.1177/0963662506071287>
- Bozorgmehri, M. (2010). "Application of political science based on the actual needs of the job market in Iran." *Political Science Research Journal*, 3(3), 47-68.
- Chompalov, I., & Popov, L. (2021). "Positivist Misconceptions of Science and the Search for Viable Solutions." *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 7(1), 89-104.

- from 1981 to 2009." *Social Sciences Quarterly*, 19(56), 117-166.
- Salimi, H. (2008). "Introduction." In H. Salimi (Ed.), *Review of Political Science and International Relations Education and Research in Iran* (pp. 1-10). Tehran: Institute for Cultural and Social Studies.
- Selin, C., Rawlings, K. C., de Ridder-Vignone, K., Sadowski, J., Altamirano Allende, C., Gano, G., Davies, S. R., & Guston, D. H. (2017). "Experiments in Engagement: Designing Public Engagement with Science and Technology for Capacity Building." *Public Understanding of Science*, 26(6), 634-649. <https://doi.org/10.1177/0963662515620970>
- Shokri, M. (2016). "Why is political science in Iran not addressing issues?" *Fararu News*, 10 July. Available at: <https://fararu.com/fa/news/280294>
- Zibakalam, S. (2008). "The Mirage of Political Science in Iran: A Study of Causes of Political Science Backwardness in Iran." In H. Salimi (Ed.), *Review of Political Science and International Relations Education and Research in Iran* (pp. 725-764). Tehran: Institute for Cultural and Social Studies.
- perspective from the viewpoint of elites." *Strategic Public Policy Studies*, 7(23), 133-158.
- Kristensen, N. N., Denk, T., Olson, M., & Solhaug, T. (2021). "Introduction." In N. N. Kristensen, T. Denk, M. Olson, & T. Solhaug (Eds.), *Perspectives on Political Awareness* (pp. 1-12). Cham: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-90394-7>
- Kurata, K. (1987). "The Characteristics of Japanese Scholarly Journals; as Media for Disseminating the Research Results." *Library and Information Science*, 25(4), 81-92.
- Makhani, S. (2017). "A comparative look at political science education in the West and Iran." *Humanities Transformation*, 5(8), 98-116.
- Maqsudi, M. (2018). "Founder of the Iranian Political Science Association: Some institutions oppose the continuation of political science." *IRNA*, 5 March. Available at: <https://www.irna.ir/news/83232296>
- Maqsudi, M. (2022). "Irreconcilability in the science of politics and the institution of power: (Failing grade for political science)." *Siyasatnama*, 6(21), 45-48.
- Marsh, D., & Stoker, G. (2002). *Theories and Methods in Political Science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Molaei, M. (2018). "The role of knowledge and political trust in predicting students' interest in political participation." *Political Knowledge Journal*, 14(1), 141-163.
- Rahmanian, M., Ghanbari, A., & Izadi-Rad, R. (2022). "Administrative corruption and legal strategies to combat it." *Modern Jurisprudence and Law Quarterly*, 3(10), 116-131.
- Rapeli, L. (2014). *The Conception of Citizen Knowledge in Democratic Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Saie, A., Garakhani, M., & Momeni, F. (2012). "State and education policy in Iran